

УДК 343.131(477)

П. Г. Назаренко
*ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Запорізького юридичного інституту МВС України*

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ВСІХ ПЕРЕД ЗАКОНОМ ТА СУДОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Інтеграція України в систему міжнародних пактів та конвенцій по правам людини й особливо вступ до Ради Європи зобов'язує її привести своє законодавство у відповідність з міжнародними та європейськими стандартами в галузі прав людини. Це, перш за все, стосується як кримінального так й кримінально-процесуального законодавства України, оскільки саме ці галузі нашого законодавства, й особливо практика їх застосування, відмічені більшістю порушень й недотриманням багатьох стандартів, які закріплені на міжнародному та європейському рівнях. Орієнтація на Раду Європи пояснюється саме тим, що ця організація за загальним визнанням вважається найбільш авторитетною завдяки ефективній системі контрольних механізмів, які забезпечують захист прав людини, закріплених в Європейській конвенції 1950 р. Усі особи — як громадяни, так і негромадяни, які знаходяться на території держави — члена Ради Європи, мають право на те, щоб з ними поводитися у відповідності до стандартів, визначених Конвенцією. У випадку порушення цих прав будь-яка особа в Україні може звернутися зі скаргою в Європейську Комісію або Європейський Суд з прав людини.

За останні роки багато змін і доповнень, які були внесені у Кримінально-процесуальний кодекс України, були результатом визнання нашою державою важливості міжнародних норм із захисту прав і свобод людини. Міжнародні пакти та договори вплинули як на конституційне законодавство, так і на норми кримінального процесу. Достатньо згадати ст. 10 Загальної декларації прав людини 1948 р., яка проголошує: «Кожна людина для встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення має право, на засадах повної рівності, на те, щоб справа була розглянута гласно й з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним та неупередженим судом». У ст. 11 Декларації записано: «Кожна особа, яка звинувачується у скоєнні злочину, має право вважатися невинною до тих пір, поки її винність не буде встановлена у законному порядку шляхом гласного судового розгляду, при якому йому забезпечується усі можливості для захисту» [1].

При всіх можливих розбіжностях й особливостях в процесуальному порядку по окремих категоріям справ кримінальний процес у своїй основі єдиний: в ньому не існує особливих судів або особливих форм провадження, які б служили іншим завданням, які не відповідали б ст. 2 КПК України або будувалися не на загальноправових або кримінально-процесуальних принципах [2]. Закон передбачає однакові по всім справам процесуальні засоби встановлення фактичних обставин справи й способи їх використання, єдині, як правило, форми

прийняття рішень, умови їх поставлення й вимоги, яким вони повинні відповідати.

Розглядаючи питання правових гарантій, які мають іноземці під час досудового провадження з кримінальних справ, необхідно зауважити, що при ознайомленні із загальнотеоретичними джерелами та спеціальною юридичною літературою, яка присвячена різноаспектному вивченню проблем у сфері захисту прав людини, дає підстави говорити про відсутність в науці кримінального процесу окремого комплексного дослідження саме правових гарантій забезпечення прав іноземців на досудовому провадженні з кримінальних справ.

Окремі питання цієї проблеми досліджувались у працях таких вчених, як Ю. П. Адамов, С. А. Альперт, В. Г. Андросюк, О. Д. Бойков, Т. В. Варфоломеева, М. М. Видря, І. С. Галаган, В. Г. Гончаренко, Г. Ф. Горський, М. І. Гошовський, Л. Д. Кокорев, В. О. Коновалова, О. М. Ларін, В. Г. Лукашевич, В. З. Лукашевич, В. Т. Нор, В. М. Шпильов, М. Л. Якуб та ін. При цьому, якщо мова йшла про процесуальні гарантії, то увага приділялася, зокрема, процесуальному становищу суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, до кола яких не входили іноземці, як суб'єкт захисту.

Метою даної роботи є розгляд правових гарантій іноземців, які виникають під час досудового слідства; аналіз цих гарантій; дослідження достатності відображення гарантій іноземців у чинному законодавстві (КПК України та ін. нормативно-правових актах).

Одним з найважливіших принципів судочинства є принцип рівності іноземних громадян, який означає, що юридична сила українських законів в рівній мірі розповсюджується на всіх іноземних громадян незалежно від їх належності до різних соціальних груп за ознакою статі, раси, національності тощо. У широкому розумінні він включає в себе рівність прав і свобод всіх іноземних громадян, рівність їх обов'язків, рівні підстави відповідальності та рівність перед судом.

Основний зміст принципу рівності перед законом закріплено в Конституції України. Так, ст. 24 Основного Закону визначає: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками». Стаття 26 Конституції проголошує: «Іноземці та особи без громадянства... користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі ж саме обов'язки як і громадяни України...». Слід зауважити, Конституція України не містить норми, яка б проголосувала принцип рівності всіх перед судом, на відміну від Конституції РФ, де в ч. 1 ст. 19 вказано: «Всі рівні перед законом та судом». Цей принцип, а саме «рівності перед законом і судом» закріплений в ст. 16 КПК України.

Необхідно відзначити, що конституційне правило, відповідно до якого «всі рівні перед законом», має своєю основою положення статті 7 Загальної декларації прав людини. Відповідно до даної статті, «всі люди рівні перед законом й мають право, без винятку, на рівний захист законом». Таким чином, всі люди

рівні перед законом й мають право, без всякої різниці, на рівний захист законом.

Вказані нами із законодавства інтерпретації принципу рівності всіх перед законом і судом хоч і є повним його відображенням, однак не охоплюють всі його сторони. Закріплюючи принцип рівності, кримінальне законодавство встановлює: «Особи, які скоїли злочини на території України, підлягають кримінальній відповідальності за чинним кодексом» (ч. 1 ст. 6 КК України), слід відмітити, що законодавець в статті вживає термін «особи», враховуючи, як власних громадян, осіб без громадянства та іноземців. Кримінальний кодекс РФ по іншому закріплює принцип рівності, а саме: «Особи, що здійснили злочини, рівні перед законом і підлягають кримінальній відповідальності незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового стану, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до суспільних об'єднань, а також інших обставин» (ст. 4 КК РФ). У кримінально-процесуальному законодавстві даний принцип закріплений таким чином: «Правосуддя по кримінальним справам здійснюється на засадах рівності громадян перед законом і судом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, освіти, мови, відношення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин» (ст. 16 КПК України, ст. 14 КПК РСФСР).

У цей же час з'явилася безліч підручників і публікацій по кримінальному процесу, де розкривається зміст принципу рівності. Причому, автори навіть називають цей принцип по-різному, а більшість авторів розглядають принцип рівності тільки в одній площині — рівність людини і громадянина перед законом і судом. На превеликий жаль, більшість українських вчених у своїх працях кажуть лише про принцип законності, не розглядаючи окремо принцип «рівності перед законом та судом» [3].

На відміну від вітчизняних вчених російські автори висвітлюють цей принцип таким чином. Так, в підручнику кримінального процесу під редакцією П. А. Лупінської цей принцип називається як «рівність прав людини і громадянина перед законом і судом» [4; 5]. У підручнику кримінального процесу під редакцією В. П. Бож'єва цей принцип називається «принцип загальної рівності перед законом і судом» [6]. У підручнику під редакцією К. Ф. Гуценко цей принцип має конституційне формулювання як «рівність всіх перед законом і судом» [7]. Г. П. Химічева та Л. Т. Ульянова називають цей принцип як «рівність кожного перед законом і судом» [8].

Майже всі автори розглядають тільки рівність людини і громадянина перед законом і судом. На наш погляд, це вузьке трактування принципу рівності і вона не відповідає конституційному змісту. Ми вважаємо, що формулювання принципу рівності повинно трактуватися як рівність всіх перед законом і судом. Це необхідне не стільки через форму, скільки з самого змісту принципу рівності.

Рівність включає в себе однакове юридичне положення громадян і не громадян, рівність перед законом, відсутність незаконних привілеїв. Сюди ж потрібно віднести заборону дискримінації за будь-якими природними підстава-

ми: статі, раси, національності, мови, походження, а також суспільним ознакам: майнового і посадового положення, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, приналежності до суспільних об'єднань, а також інших обставин.

Рівність всіх перед законом і судом виявляється в рівному обов'язку всіх підкорятися кримінальному та кримінально-процесуальному закону і нести рівну відповідальність за його порушення. Рівна кримінальна відповідальність характеризується специфічним кримінально-правовим змістом. У цьому випадку рівність виявляється лише в тому випадку, коли всі особи, які здійснили злочини рівним образом, однаково підлягають кримінальній відповідальності.

Положення про рівність всіх перед законом і судом базується на міжнародних нормах і принципах, які виробили стандарти захисту прав і свобод людини і громадянина. До числа таких документів відносяться Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародний пакт про цивільні і політичні права від 16 грудня 1966 р., Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 21 грудня 1965 р. і набрала чинності після підписання державами 4 січня 1969 р., Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р., Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою та ін.

Таким чином, Україна, будучи безпосередньо членом світової спільноти, визнає і закріплює на конституційному рівні загальновизнані принципи і норми міжнародного права в області прав людини і, зокрема, принцип рівності всіх людей перед законом і судом, а не тільки громадян своєї держави.

Враховуючи все вище викладене, вважаємо, що формулювання принципу рівності повинне бути конституційним, тобто трактуватися як рівність всіх перед законом і судом, що необхідно не стільки через форму, скільки з самого змісту цього принципу.

Для того, щоб дія принципу, яка розглядається в первинних стадіях процесу мала певну правову підставу, а не застосовувалася за аналогією, а також з метою його формулювання виходячи із змісту Конституції України, вважаємо за доцільне з цією метою в ст. 16 КПК України слова «Правосуддя по кримінальним справам здійснюється на початках рівності громадян...» замінити фразою: «Кримінально-процесуальна діяльність здійснюється на початках рівності всіх...». Аналогічні зміни внести і в назву статті.

Література

1. Всеобщая декларация прав человека. Резолюция 217А/III Генеральной Ассамблеи ООН от 10.12.1948 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека: Документы и материалы. — М., 1989. — С. 413.
2. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве. — М, 1981. — С. 70.
3. Кримінальний процес України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко та ін. — Х.: Право, 2000. — С. 53–75.
4. Уголовный процесс: Учебник / Под общ. ред. П. А. Лупинской. — М., 1995. — С. 94.
5. Уголовно-процессуальное право / Под общ. ред. П. А. Лупинской. — М., 1997. — С. 98.
6. Уголовный процесс: Общая часть: Учебник / Под общ. ред. В. П. Божьева. — М., 1997. — С. 56.

7. Уголовный процесс: Учебник / Под ред. К. Ф. Гуценко. — М., 1996. — С. 53.
8. Химичева Г. П., Ульянова Л. Т. Конституция РФ и вопросы уголовного процесса: Лекция. — М., 1995. — С. 8.

УДК 343.985

В. В. Тищенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики ОНЮА*

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Суттєвим аспектом розслідування є пізнавальна діяльність, яка здійснюється слідчим з метою розкриття злочинів, виявлення обставин, що сприяли їх вчиненню, та усунення останніх. З'ясування гносеологічних і правових передумов зазначеної діяльності становить важливе завдання криміналістичних й кримінально-процесуальних наукових розробок. У літературі, присвяченій теоретичним проблемам судового доказування та розслідування, різним аспектам пізнання в кримінальному судочинстві приділялася значна увага [1]. Поряд з цим доцільно розглянути вказану проблему з погляду на розслідування як на системну інформаційно-пізнавальну діяльність. Об'єкт, зміст, методи та форма пізнання в розслідуванні зумовлюють відповідні особливості, які становлять предмет криміналістичного дослідження.

Але спочатку необхідно розглянути деякі загальнометодологічні принципи пізнавальної діяльності в розслідуванні злочинів.

Принципова можливість розкриття кожного злочину базується на положенні діалектичного матеріалізму про пізнаванність світу, подій і явищ як сьогодення, так і минулого.

Людській свідомості відкривається можливість адекватного сприйняття і пізнання різних сторін дійсності завдяки особливій властивості живої і неживої природи — відображенню. Відображення є наслідком різноманітних форм взаємодії предметів об'єктивного світу, що відбувається як за участю людини, так і без її участі. Будь-яка реальна подія не може відбуватися без взаємодії її внутрішніх і зовнішніх структур, зв'язків і відносин.

Сутність відображення в неорганічній природі полягає в здатності будь-якої речі продукувати зміни, сліди, що знаходяться у відповідності (чи подібності) з річчю, що впливає на них і відтворює якісні і кількісні відносини і структури по ланцюгах причинно-наслідкових зв'язків [2].

Безпосереднє чи опосередковане відображення елементів, обставин і всієї події в цілому відбувається й у свідомості людини (психічна форма відображення), що дозволяє здійснювати пізнання досліджуваних об'єктів.

Звідси можуть бути сформульовані, як відзначає А. А. Ексархопуло, два фундаментальних криміналістичних закони.